

Vandreutstillingen Grenseløst

– Kulturarv i Kattegat/Skagerrak-området

Af Aina Aske, Larvik Museum

„Hej, jeg hedder Julie, jeg er halv dansk og halv grøn-lænder. Danmarks, Sveriges og Norges historier er meget spændende og vi forstår alle hinanden og det knytter et tæt reb som holder os sammen.“

Julie, 11 år. Citat fra utstillingens gjestebok.

EU-prosjektet Västerhavets kulturarv¹

Ønsket om å sette fokus på kulturarven i Skagerrak/Kattegat-området ble til under en søknadsprosess til Interreg IV A, Kattegat/Skagerrak-programmet (KASK) som er en del av EUs regionalpolitikk 2007-13. Tre museer og to universiteter var enige om å søke midler til et samarbeid blant annet om herregårdskulturen.² Prosjektet *Västerhavets kulturarv* ble godkjent i 2009 og gikk over tre år. Det hadde to hovedmålsetninger; den ene var å medvirke til et langsiktig samarbeid mellom kultur-, undervisnings- og forskningsinstitusjoner. Den andre var å diskutere, utforske og formidle felles historie, for på denne

måten skape en gjensidig bevissthet om og interesse for menneskene på „den andre siden“ av havet. Utstillingsproduksjonen var en av hovedaktivitetene i prosjektet og skulle vises i alle tre land. Artikkelens første del vil ta for seg noen hovedlinjer i de faglige diskusjonene, mens den andre delen forklarer, hvordan disse ble overført til utstillingsmediet.

1700-tallet som utgangspunkt

I løpet av søknadsperioden landet prosjektet på 1700-tallet som utgangspunkt. Med røtter i periodens store mentalitets- og samfunnsendringer springer det ut en felles historie, som ennå er synlig i den skandinaviske hverdagen. Våre liv og vår kultur er i høy grad preget av 1700-tallets ideer. I løpet av prosjektet ble det invitert til „rundbordskonferanser“, som fungerte som fora for utveksling av kunnskap og som innholdsmessige verksteder for utstillingen. Arne Bugge Amundsen fra Universitetet i Oslo formulerte ideen om å anlegge et „fornasjonalt“ perspektiv på århundret i den betydning, at de moderne nasjonale kultur- og historieprosjektene i de tre skandinaviske landene, som grenser til

Svensk ostindiafarer i Perlefloden på vei gjennom Bocca Tigris, flodens befestede munning. Kinesisk maleri, 1780-talet. Foto: Göteborg Stadsmuseum.

havregionen, enda ikke hadde begynt. Til forskjell fra et tradisjonelt nasjonalt perspektiv valgte vi å se på Kattegat-Skagerrak som et sentrum – et skandinavisk innhav med potensielt mange fellestrekk, omtrent som man snakker om Middelhavskulturen. Vårt spørsmål var om et slikt alternativt fokus ville bringe nye eller glemte aspekter ved en eventuelt felles fortid fram i lyset. Og hvis slike historiske og kulturelle fellesskap hadde eksistert, kunne de gjenoppdages og gjøres interessante i dag?³

Krefter som forener

Det var noen tema, som naturlig pekte seg ut i dette forestilte sentrum, i denne sammenheng trekkes handel, urbanisering og religion fram. Havområdet Kattegat-Skagerrak har vært et viktig område for handel i mange hundre år. Fram til midten av 1600-tallet var det et dansk-norsk innhav, unntaket var den smale svenske landkorridoren ved Göta elvs søndre munning. I årene 1645-58 var det en periode med krig og store forandringer, og de tidligere danske landskapene Skåne, Halland og Blekinge samt norske Bohuslän ble svenske. Dette innebar store forandringer av politiske og økonomiske strukturer, men handelsveiene over havet stoppet ikke opp, de fortsatte å utvikle seg i de kommende århundrene. Syttenhundretallet var en turbulent tid med stadige konflikter mellom Europas stormakter. Likevel ble varer forflyttet mellom land og kontinenter, og flyten av varer fungerte overraskende bra til tross for alle problemer og farer som handelen ble stilt oven-

for. Havet skapte grunnlag for kommunikasjon og samhandel, også utover varehandelen. „Människor rörde sig mellan länderna i form av besättningar på fartygen eller representanter för handelshus. Det fanns en stor grupp människor i våra kustområden som i hög grad var internationella. De hade större kunskap om platser på andra sidan haven än om innlandet.“⁴ Selvsagt var det ikke slik, at alle som bodde langs Kattegat/Skagerraks kyster, fikk anledning til å reise og besøke nye steder, men nærheten til havet gjorde, at de fleste hadde relasjon til noen, som hadde vært ute, og som delte sine erfaringer – og solgte sine varer eller kompetanse.

I området utviklet byene seg som brohoder og knutepunkter for varer, ideer og nye impulser. Den norske historikeren Finn Einar Eliassen skriver, at Norge i motsetning til det øvrige Europa fikk mange nye byer og økende urbanisering på 1600- og 1700-tallet. Samtidig var Norge urban periferi, og mot Skagerrak fantes utelukkende kystbyer som knyttet seg opp mot et bondeomland. Danmark og Sverige hadde på sin side et velutviklet nettverk av kystbyer og innlandsbyer. Ulikhetene til tross var byene rundt Nordsjøen og Kattegat knyttet sammen i et nettverk, som involverte sosiale og kulturelle forbindelser.⁵

En tredje forenende kraft i området var religionen. I motsetning til mange andre havområder i og rundt Europa ble ikke Kattegat-Skagerrak et religiøst konfliktområde. Både Sverige-Finland og Danmark-Norge sluttet seg i løpet av 1500-tallet til den luther-

Skagerrak, Van Keulen 1734. Foto: Kort- og Billedafdelingen, Det kongelige bibliotek.

ske protestantismen og etablerte sterke konfesjonelle statskirkesystemer. Prosjektets geografiske fokusområde kan derfor kalles for et protestantisk innhav. Menneskene leste den samme lutherske katekismen, brukte de samme postillene, beundret de samme fromhetsheltene og hadde en rekke av kirkesalmene og salmemelodiene felles – og ikke minst tilegnet seg dem i et språk som var gjensidig forståelig.⁶

Transnasjonal kultur

Når regionen betraktes med havet som sentrum, oppdager man et mønster, hvor *bønder, håndverkere og fiskere og andre med kompetanse eller ferdigheter*, beveget seg på kryss og tvers av grenser og statstilhørighet i området. Felles ståsted innenfor religion, tankesett, bynettverk og næringsveier bidro til å binde området sammen sosialt og kulturelt. Niels

Kayser Nielsen fra Aarhus Universitet lanserte tanken om å se på dette som uttrykk for en transnasjonal historie, der grensene bokstavlig talt er flytende, og der åpenhet og mottagelighet for kulturpåvirkning er viktige kjennetegn.

Komplekse diskusjoner i en forenklet form

Utstillingen ble produsert mens prosjektet, fortsatt var i gang med kartleggingen og diskusjoner. *Å bringe denne komplekse prosessen over i en publikumsvennlig utstilling var ingen enkel affære. Målet* var, at den skulle presentere kunnskap på informativ måte, men den skulle også appellere til den impulsive og pragmatiske besøkende, som bare ville kaste et raskt blikk. Videre skulle den gi rom for følelser og eventuelle ønsker om å komme med kommentarer.⁷ Andre overordnede kriterier var som følger:

- Historien skulle fortelles ut fra en hypotese om området som et glemt regionalt område og være et supplement til tradisjonell nasjonal historie.
- Innholdet skulle formidles på alle tre språk med engelsk informasjon i eget hefte.
- Utstillingen skulle legges tett opp til prosjektets øvrige formidling.⁹
- Utstillingen skulle ha universell tilgjengelighet.

Periferiens sentrum

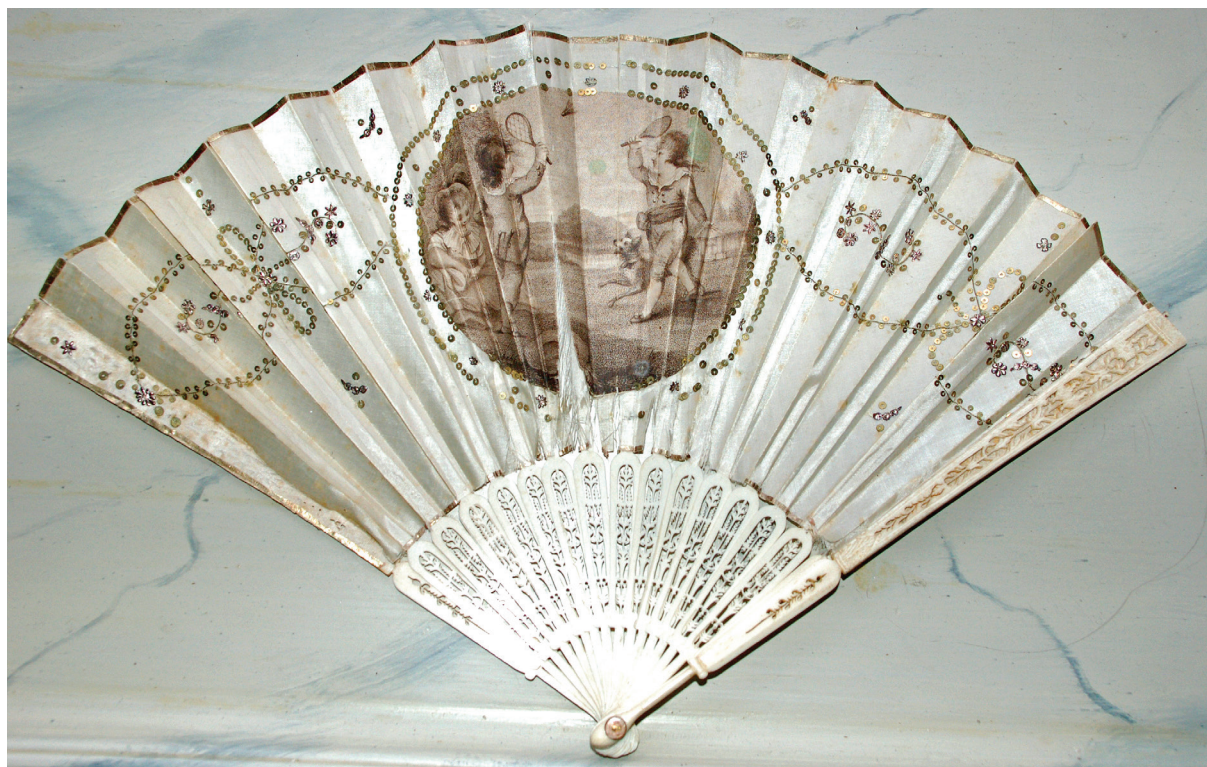
Ideen om havområdet Kattegat-Skagerrak som et sentrum med flytende, åpne grenser ble visualisert via et utsnitt av *Carte des Courones du Nord comprenant la Suede, le Danemarc & la Norwege, la*

Laponie Svedoise, Danoise, et Moscovite Coronés av den franske kartografen Guillaume del'Isle, trykt i 1788. Kartet ble brukt som „gulv“ i utstillingen.

Byer og steder

Befolkningen rundt Kattegat-Skagerrak området har vært sammensatt, fra fiskere og bønder via håndverkere og kunstnere til borgere og embetsmenn, adelsfolk og innflyttede kapitalister. Områdets kulturelle, samfunnsmessige og sosiale struktur på 1700-tallet presenteres via tre steder, som har hver sin informasjonsstasjon i utstillingen. Göteborg var „i händelsernas centrum“ som storby og brohode mot vest. Tilgangen til nye varer skapte et annerledes konsumpsjonsmønster og omgangsvaner, skriver Christer Ahlberger og fortsetter: „De omfattande kontakterna med andra delar av världen medförde att en särskild internationell kultur skapades som präglade vissa stadsdelar ända fram till våra dagar.“⁹

Sammenlignet med andre svenske byer hadde Göteborg mer til felles med andre handelsbyer omkring Kattegat-Skagerrak. I Norge snakker man på 1700-tallet om en „flytende“ befolkning, som forflytter seg mellom bygder, mellom bygd og by, fra by til by og mellom Norge og andre land.¹⁰ Mobiliteten hadde i *høyeste grad* sine forutsetninger i samfunnets elite og i ideologiske konstruksjoner. Blant annet har adel og herregårder bidratt til å skape felles erfaringer, symboler og relasjoner: „Disse miljøene representerte en komplisert dynamikk som på den ene siden var føydalt konserverende,

Håndvifte. Fra Larvik og Omegn Museumsforenings samlinger, Vestfoldmuseene IKS avd. Larvik Museum. Foto: Aina Aske

men som på den annen side representerte innføringen av så vel nye tanker som institusjoner.¹¹ På informasjonsstasjonene for residensbyen Larvik og herregården Gammel Estrup blir dette fellestrekket på tvers av havet gjort tydelig.

Den materielle kulturen er sentral for å forstå det historiske fellesskap, som bandt disse tilsyne-

latende forskjellige steder sammen. Dersom man besøker museenes utstillinger og magasiner, vil man oppdage at 1700-tallssamlingene framviser likhetpunkter og ikke minst eksempler på forflytning av mennesker og varer. Som referanse til den materielle siden av historien følger noen ganske få gjenstander utstillingen.

Östra Hamnkanalen i Göteborg. Søndre delen med Kungsporten. Elias Martin 1787 (i etsning av M. Heland). Foto: Göteborgs Stadsmuseum.

Makten, friheten og kunnskapen

Noe av utfordringen i prosjektet og i utstillingen har vært forsøket på å se etter nye ting, bakenfor 1800-tallets nasjonale perspektiver. Det, vi fant, var en del av Skandinavia, hvor forflytning på tvers av grense- og statstilhørighet var en vanlig erfa-

ring, og vi fant mange kulturelle elementer som har vært kjent, brukt og forhandlet fram i området.¹² Vi fant også et århundre og et område i sterk endring. 1700-tallet var en periode preget av skarpe brytninger mellom gammelt og nytt, med mange og til dels motstridende bevegelser og utviklingstrekk.

Silkesko, andre halvdel av 1700-tallet. Fra Larvik og Omegn Museumsforenings samlinger, Vestfoldmuseene IKS avd. Larvik Museum. Foto: Vidar Askeland

Tradisjonelle institusjonene ble utfordret og spørsmål stilt til sammenhenger og sannhet. Ikke bare innenfor religionens område, men generelt til menneskenes forhold til verden rundt seg, til fellesskapet og til seg selv. Dette har på ulike måter og med skiftende styrke vært en del av de forutsetninger,

som også dette områdets mennesker har tatt for gitt, diskutert og forholdt seg til. I utstillingen har vi tematisert endringene gjennom tre begreper: Makt, frihet og kunnskap og forsøkt å fange publikums oppmerksomhet via dioramaer og kommenterende tekster.

Reiseskrin, sandhus, blekktube og penn. Fra Larvik og Omegn Museumsforenings samlinger, Vestfoldmuseene IKS avd. Larvik Museum. Foto: Vidar Askeland.

Åbytapetet dateres til 1700-tallets siste halvdel og befant seg fram til 1914 på Åby Frälsegård i Mølnadal kommune i Sverige. Fugle- og blomstermotiv var typisk for håndmalte kinesiske silketapeter. Tilsvarende motiv prydet tapetene som ble kjøpt inn til Herregården i Larvik i forbindelse med Christian 6.'s besøk i 1733. Åbytapetet tilhører i dag Göteborgs Stadsmuseum. Foto: Göteborgs Stadsmuseum.

Avslutning

Utstillingens tittel er *Grenseløst*, noe som i større grad peker på vårt grensesprengende samarbeid enn, at området var uten grenser. I dag beveger vi oss på tvers av landegrensene uten å tenke noe særlig over en lang historisk tradisjon, og det at nye relasjoner og erfaringer bygger på et gammelt fellesskap. Ønsket om å gjenoppvekke og bevisstgjøre denne hverdagslige kommunikasjonen og integrasjonen var et mål for prosjektet som sådant og for utstillingen. Derfor

ble den utstyrt med en uhøytidelig gjestebok, hvor besøkende kunne skrive ned sine tanker og refleksjoner. Blant kommentarene fra publikum finnes også Julies fra innledningen. Utsagn som hennes styrker oss i overbevisningen om at kystlandskapene rundt Kattegat og Skagerrak har en spennende framtid og en fortsatt utforsket fortid.

Noter:

1. Prosjektnavnet ble bestemt i den innledende fasen og Västerhavet ble brukt fra svensk side som felles betegnelse på havsområdet Skagerrak-Kattegat.
2. Göteborgs Stadsmuseum, Vestfoldmuseene-Larvik Museum, Gammel Estrup-Herregårdsmuseet/Dansk Center for Herregårdsforskning, Göteborgs Universitet, Universitetet i Oslo.
3. Disse teoretiske diskusjonene og behandling av grenseoverskridende tema som for eksempel herregårdskulturen kan studeres nærmere i boken „Västerhavets kulturarv. Kulturmøter i skandinavisk periferi.“
4. Hallén, 2011, s. 75.
5. Eliassen 2006, s. 145-147.
6. Bugge Amundsen 2011, s. 20.
7. Sheldon Annis, 1994.
8. Nettsiden, læremiddel beregnet på de øverste klasser av ungdomsskolen og gymnasiet, webkurs beregnet på universitetene (You Tube) og boken, som også inngår som læremiddel for universitetskursene.
9. Tekst i utstillingen *Grenseløst*.
10. Eliassen 2006, s. 219.
11. Bugge Amundsen 2011, s. 26.
12. Bugge Amundsen 2011, s. 28.

Litteraturliste

Annis, Sheldon: „The museum as a staging ground for symbolic action“ i: Kavanagh, Gaynor (red.) *Museums provision and professionalism*. London and New York 1994.

Bugge Amundsen, Arne: „Västerhavets kulturarv – finnes den?“ i: Aske, Aina og Forneheim, Maria: *Västerhavets kulturarv. Kulturmøter i skandinavisk periferi*, 2011.

Eliassen, Finn Einar: „Småbyenes storhetstid,“ i: Helle, K., Eliassen F.E., Myhre. J.E. og Stugu, O.S. *Norsk byhistorie. Urbanisering gjennom 1300 år*. Oslo, 2006.